

УДК 37.01.9

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ СУЧАСНИХ ШКІЛ НІМЕЧЧИНИ

Г.О. Корсун

Національний технічний університет України «КПІ»

Дана стаття присвячена аналізу останніх досліджень німецьких науковців, де основний наголос робиться на професійному самовизначенні старшокласників у школах Німеччини. Проаналізовані основні підходи провідних вітчизняних та зарубіжних вчених щодо реалізації компетентнісного підходу в системі профорієнтаційної роботи в закладах середньої освіти. Визначено сутність, зміст та структуру поняття "компетентності вибору професії". Детально розглянуто основні складові даного процесу та головні фактори впливу на процес формування даного виду компетентності в структурі особистості сучасного старшокласника. Подаються рекомендації щодо можливості запозичення елементів німецького досвіду ведення профорієнтаційної діяльності з метою професійного самовизначення учнів у вітчизняній школі. Стаття може зацікавити науковців та молодих вчених, які цікавляться питаннями педагогіки та психології.

Ключові слова: профорієнтація, професійне самовизначення, компетентність, старшокласники.

Зважаючи на постійну зміну ситуації на ринку праці, зникнення одних професій та появу інших професій перестав бути для людини орієнтиром на все життя. А це спонукає підростаюче покоління серйозніше і виваженіше ставитись до прийняття рішення щодо майбутньої професійної діяльності. Актуальність проблеми професійного самовизначення старшокласників вітчизняних шкіл набуває особливого значення зважаючи на те, що формування професійної компетентності сприяє швидшому становленню сучасного фахівця та його реалізації у професійному житті.

Протягом останніх років в науково-педагогічній літературі увага багатьох вітчизняних та закордонних науковців привертається до питання застосування компетентнісного підходу у навчально-виховному процесі закладів середньої та професійної освіти. У ході дослідження праць німецьких вчених було визначено, що сучасні німецькі науковці виділяють поняття "компетентність вибору професії", яке відсутнє у вітчизняній науковій думці. Виходячи з цього **метою** даної статті є визначення сутності даного поняття, його структурних елементів та можливості адаптації до вітчизняних умов сучасної школи.

На сьогоднішній день не існує єдиного визначення поняття "компетентність". У вітчизняній педагогічній науці широко дискутується питання про визначення понять "компетентність" та "компетенція". Дане поняття в англійській (competence) та німецькій (kompetenz) мовах не розділяється. Зважаючи на те, що перші праці з проблеми впровадження компетентнісного підходу виникли в американській науковій думці, при перекладі його українською та російською мовами виникла двозначність понять. Спираючись на дослідження вітчизняних вчених з проблеми даного

питання пропонуємо в даній статті використовувати поняття "компетентність" як загальне широке поняття, а "компетенція" як складовий елемент широкого поняття компетентності (знання, вміння, навички).

Німецький дослідник Л. Ретц, досліджуючи те саме питання, стверджує, що компетентність є значно ширшим поняттям, якщо порівнювати його з поняттям кваліфікації.

Для роз'яснення педагогічного значення підходу психологічного розвитку особистості про який згадувалося раніше, Л. Буссхофф в 1987 році запропонував ввести в науковий обіг поняття "компетентність вибору професії" (*Berufswahlkompetenz*). Відповідно його концепції, це поняття підкреслює як знання, так і здібності та мотивацію кожної окремої молодшої людини, які мають значення в процесі професійного самовизначення [1].

Теоретична концепція компетентності вибору професії базується на дослідженнях про вибір професії, зокрема, на психологічних перспективах та на компетентнісному підході, який психометрично закладений у традицію успішного навчання у школі.

Цю точку зору повністю поділяє Л. Буссхофф, який виділив 6 основних рівнів компетентності вибору професії. На нашу думку, даний підхід вченого до виділення рівнів компетентності вибору професії, сприяє посиленню самосвідомості, відповідальності та самостійності старшокласників у процесі професійного самовизначення та вибору майбутньої професійної діяльності.

На думку німецького педагога Г. Дібберна, метою підготовки до професійного самовизначення є формування компетентності професії, яка полягає у здатність старшокласника не лише прийняти виважене обґрунтоване самостійне рішення щодо вибору професійної підготовки у певній професійній сфері, а також реалізувати його. На думку Г. Дібберна, ця компетентність сприяє розвитку професійної Я-концепції та зміцненню професійної ідентифікації [2].

В свою чергу, існують різні думки стосовно включення мотиваційного аспекту до структури компетентності вибору професії. Фахівці в галузі професійної педагогіки С. Зебер, Р. Ніколаус, Г. Петзольд, Х. Райніш, Т. Трамм розглядають мотиваційний аспект як додатковий елемент, який є складовою частиною здібностей особистості [10]. Однак слід зазначити, що їх позиція стосовно даного питання не отримала підтримки фахівців галузі. Виходячи з цього, з точки зору професійної освіти компетентність вибору професії визначається, як здатність і готовність особистості впоратися із завданням професійного самовизначення, але за умови співставлення власних потреб, інтересів і здібностей з вимогами професійної діяльності.

Компетентність вибору професії відіграє важливу роль у професійному самовизначенні старшокласників у школах Німеччини. Це є не лише показником зрілості особистості, але важливою передумовою професійного становлення майбутнього фахівця. Цю думку поділяють Б. Райсінг, Н. Гаупп та Т. Лекс, які стверджують, що якщо учень по закінченню старших класів не

набув даної компетентності, навряд чи можна вважати його готовим до трудової діяльності [9].

У ході дослідження було виявлено, що питанню набуття компетентності вибору професії через практичну діяльність приділяється особлива увага протягом останніх років. У навчальні плани шкіл Німеччини вносяться корективи відповідно до освітніх стандартів Європейського Союзу. Розробляються нові технічні концепції та платформи Федеральним агентством зайнятості задля перевірки сформованості компетентності вибору професії у випускників школи. Всі ці заходи передбачають навчання за рівнем розвитку дитини з використанням класних та позашкільних заходів профорієнтаційної роботи.

Розроблені індикатори визначення сформованості профорієнтаційної компетентності та готовності учнів до професійного самовизначення. Одним з найголовніших критеріїв вибору є співвідношення показників сформованості профорієнтаційних навичок, умінь та здібностей особистості з соціально-професійними вимогами обраної професії. Своєчасне виявлення необхідних компетенцій вибору професії, як стверджують Р. Лент та С. Браун, призводить до вирішення основних суперечностей професійного самовизначення старшокласників у школах Німеччини [7].

За В. Клафкі, компетентність вибору професії старшокласниками може бути розділена на наступні складові: методологічні компетенції, соціальні компетенції, особисті компетенції, професійні компетенції.

Своє бачення компетентності вибору професії пропонують вчені Д. Граф, І. Фухс, А. Гайст, Ф. Кнол, Е. Планк [6]. Вони виділяють три основні складові даного поняття:

- модель компетенції (*Kompetenzmodell*);
- модель посередницької компетенції (*Kompetenzvermittlungsmodell*);
- модель реалізації (*Implementationsmodell*).

Німецькі науковці К. Дрісел-Ланг, Е. Хані, Б. Краке, Н. Шиндлер поєднують вищезгадані компоненти у "трикутник компетентності вибору професії". Вони стверджують, що модель компетенції описує чотири фази, які проходить кожен старшокласник, який обирає собі професію, для того, щоб спланувати, реалізувати та взяти на себе відповідальність за власне свідоме професійне самовизначення [4]. Модель посередницької компетенції визначає рівень знань учителів та профконсультантів для виконання своїх обов'язків з метою сприяння формуванню професійної компетенції старшокласників у школі. В свою чергу, модель реалізації, базуючись на моделі компетенції та на моделі посередницької компетенції, включає в себе методичне супроводження та загальну стратегію професійного самовизначення старшокласників у школах Німеччини.

У працях К. Штользенберга і Т. Трефзгера компетентність вибору професії розглядається як зв'язка конкретних пізнавальних здібностей, мотиваційної спрямованості та здатності діяти, які дозволяють учню прийняти обґрунтоване рішення щодо післяшкільної освіти, а також проявити себе у

важливих ситуаціях професійного життя [11]. Особливо наголошується на основних навичках і знаннях пов'язаних з процесом професійного самовизначення, які повинні здобути учні під час шкільного навчання.

Отже, модель компетентності вибору професії фокусує свою увагу на компетенціях, необхідних для планування і реалізації рішення щодо майбутньої професії або спеціальності, а також на важливості усвідомлення старшокласником відповідальності за свій вибір. В основі моделі покладено знання і вміння, які необхідні старшокласнику для прийняття виваженого рішення.

Досліджуючи структуру моделі компетенції вибору професії сучасні німецькі науковці наголошують, що загальноприйнятих вікових особливостей та стандартів тривалості проходження цих стадій не виділяється, спираючись на індивідуальні особливості кожного учня. Дані стадії описують узагальнено процес професійного самовизначення, який передбачає змістовно різні між собою кроки. Вчені пропонують виділити чотири стадії компетентності вибору професії, які слід пройти учню для прийняття обґрунтованого рішення щодо професії: підготовка, дослідження, рішення та досягнення.

На *першому* етапі, підготовці, готовність планувати своє майбутнє стоїть на першому місці. Якщо старшокласники готові до професійного самовизначення, вони вже внутрішньо зацікавлені в інтенсивному виконанні поставлених навчальних профорієнтаційних завдань. На цьому етапі старшокласники повинні чітко визнати які саме їх інтереси, здібності та цінності є важливими для планування професійного майбутнього, а також визначити свої наявні здібності, які допоможуть їм професійно самовизначитися. Важливою в даному процесі є здатність до самоконтролю, яка допомагає проявити себе в процесі шкільної підготовки, а також у позашкільній профорієнтаційній діяльності.

На етапі *дослідження* стають можливими ситуації, що дозволяють отримати конкретний практичний досвід професійної діяльності. На цьому етапі оволодіння вміннями, профорієнтаційна інформація та практичний досвід відіграють основну роль, що сприяє професійному самовизначенню старшокласників.

На *третьому* етапі, від старшокласників вимагається вже прийняття свідомого рішення про майбутній трудовий шлях. Особливе значення належить свідомому професійному самовизначенню саме під час навчання у школі. Випускники шкіл першого секундарного рівня повинні точно визначитися з напрямком майбутньої професії і навчальним закладом.

В свою чергу, *четвертий* етап орієнтований на ставлення школярами нових завдання, а також успішне застосування отриманих в процесі шкільної профорієнтації вмінь самоконтролю. Старшокласники набувають на цьому етапі навички, які дозволять їм полегшити перехід від школи до професійного навчання, активно навчатися, позитивно ставитися та бути готовими справлятися із проблемами та невдачами, які можуть спіткати їх у професійному житті.

Беручи до уваги вищесказане науковцями виділені стандарти компетентності вибору професії, яких повинен досягти кожен старшокласник наприкінці етапу професійного розвитку. Розглянемо кожен елемент даної моделі детальніше. Компетентність у виборі професії, за визначенням німецьких вчених К. Мюллера, Т. Шротер, містить пізнавальні складові, які зазвичай розділені на здібності або навички, **знання** або вміння [8]. Ці когнітивні аспекти компетентності вибору професії можна узагальнити та представити наступним чином:

– *Самопізнання.* Вибір правильної професії передбачає знання своїх сильних і слабких сторін, а також своїх власних бажань і цілей. Шляхом аналізу зовнішніх чинників та визначенню власних здібностей, порівнюючи себе з іншими людьми та завдяки соціально значимим очікуванням у старшокласника формується уявлення власного образу, який може бути чітким або розпливчастим, простим або складним, обґрунтованим або теоретичним, повним або одностороннім, більш або менш правильним. Слід пам'ятати, що знання того, як правильно обрати професію, знання власних сильних та слабких сторін, а також власних потреб та цілей в значній мірі впливають на формування особистості старшокласника та набуття ним компетентності вибору професії. Крім того, отримання необхідних знань дає можливість учням вчасно обробляти необхідну профорієнтаційну інформацію, що в майбутньому допоможе старшокласникам у професійному житті та побудові кар'єри.

– *Концептуальні знання.* Професійне самовизначення старшокласників без знання про світ професій та можливості професійного становлення загрожує набуттю теоретичних знань без подальшого їх втілення на практиці. Компетентний у виборі професії старшокласник знає, що являє собою професія, що містить у собі трудовий договір, яким чином відбувається процедура прийому на роботу, які існують професійні галузі, які професії на даний час користуються попитом на ринку праці, які курси пропонуються у школах та вищих навчальних закладах та які існують кваліфікаційні та професійні можливості у регіоні. Вони також ознайомлені з проблемами початку професійного життя та питаннями трудової дискримінації.

– *Умовні знання.* Знань про робочі місця і професійні сфери, галузі економіки та пріоритети в області зайнятості не достатньо для того, щоб спланувати і почати свій власний професійний шлях. Для цього випускникові школи необхідні знання про взаємодію вищеперерахованих факторів. Виходячи з цього, старшокласник повинен знати, які суперечності мають різні професії, з чого варто починати професійне навчання та які максимальні можливості підвищення за даним профілем існують теоретично і за яких умов можна досягти їх практично, як доповнити недостатні кваліфікаційні знання і яких навичок потрібно набути на даному етапі професійного самовизначення, щоб у майбутньому перетворити їх у перевагами професійного становлення.

– *Вміння планувати та приймати рішення.* Концептуальні та умовні знання є передумовами професійного самовизначення, а також можливістю прогнозування та планування професійного майбутнього. Зважаючи на це,

можна виділити серед основних цілей проміжні цілі, розробити план дій та зважити шанси на їх успішне досягнення. Важливі життєві рішення (наприклад, перехід зі звичайної школи до гімназії після десятого класу або навчання в іншому регіоні) повинні бути заплановані старшокласниками заздалегідь. Для підготовки до цього старшокласникам потрібно зібрати, зважити та порівняти інформацію.

Мотивація розглядається як наступний важливий крок набуття компетентності вибору професії. Мотивація відповідає за професійне самовизначення старшокласників, становлення їх як фахівців та втілення життєвих цілей. Спираючись на те, що мотивація є необхідною передумовою професійного самовизначення старшокласників на думку К. Дрісел-Ланг, Б. Краке, Н. Шіндлер [4] виділяють наступні мотиваційні аспекти:

- *Стурбованість* означає передбачення власного професійного майбутнього та готовність його планувати. Інтерес до професійного майбутнього може бути підвищений за рахунок двох факторів: готовності до планування власного майбутнього, а також оптимістичних перспектив майбутнього працевлаштування. В свою чергу відсутність інтересу до обрання професії, відображається у відсутності планів і песимістичних настроях старшокласників.

- *Особиста відповідальність* або контроль над власними діями допомагають старшокласникам переконатися, що вони мають можливість самостійно керувати своїм майбутнім. Важливою є міжособистісна незалежність та сила волі, які змушують учня брати на себе відповідальності за своє власне життя і планування кар'єри. Цей крок допомагає учням відірватися від батьківської опіки. Зазвичай старшокласники, які самостійно не в змозі контролювати власне життя, часто перекладають відповідальність за вибір професії на інших осіб. Самостійність і контроль сприяють набуттю професійних компетенцій, вмінь та навичок прийняття рішення та самоконтролю.

- *Відкритість* визначається як ініціатива особистості, з одного боку, досліджувати професійні альтернативи а, з іншого боку, вивчати власні інтереси, здібності та цінності. У центрі знаходиться дослідження, яке в результаті призводить до майже повного узгодження особистих та професійних особливостей. Недостатня відкритість або допитливість призводять до низької активності старшокласників, що в свою чергу може спричинити нереалістичні оцінки як власної особистості, так і професійного світу з його варіативністю та вимогами в цілому.

- *Впевненість*. Практичне втілення власних бажань вимагає впевненості у власних силах, що є дуже важливим в професійному самовизначенні. Довіра є передумовою успішної діяльності на складних етапах розвитку та прийняття рішень. Вона з'являється за рахунок набуття умінь вирішення проблем у різних сферах життя, таких як школа, сім'я та відпочинок, та високої самодіяльності, яка посилюється успішними діями. Невпевненість у

собі призводить до зниження мотивації старшокласників набувати компетентність вибору професії.

З огляду на те, що формування компетентності вибору професії старшокласниками вимагає від кожного учня активного різностороннього пошуку, даний процес повинен бути запланованим та спиратися на перевірені джерела інформації. Проблеми, що можуть виникнути потрібно конструктивно вирішити консультуючись з наставником або профконсультантом. Аспекти вимог до дій можна висвітлити наступним чином:

– *Дослідження.* Пошук інформації, яка необхідна для прийняття обґрунтованого рішення щодо післяшкільної освіти, охоплює врахування власних інтересів, здібностей та цінностей, а також можливостей, які пропонують ринок праці, навчальні заклади секундарного рівня II та підприємства. Цей пошук може бути як самостійним так і колективним, однак він обов'язково повинен бути систематичним та структурованим. Інформацію можна отримати завдяки консультаціям, спостереженням, читанню книг, пошуку в Інтернеті або набутті власного досвіду (в результаті власних досліджень або проходження практики).

– *Управління.* На шляху професійного самовизначення старшокласники повинні вчасно зрозуміти, коли отриманої інформації вже достатньо для прийняття рішення, а якої інформації ще не вистачає. Компетентні у виборі професії старшокласники достатньо поінформовані про можливості отримання нових джерел інформації (відвідання професійно інформаційного центру, виробничих підприємств, проходження практики та співбесіди з працевлаштування, пошук інформації в Інтернеті тощо). Виходячи з цього, старшокласник повинен вміти розробити власну стратегію, щоб у важких обставинах не розгубитися та керувати ситуацією.

– *Вирішення проблеми.* Оскільки при виборі професії або спеціальності йдеться про довготривалий процес, наприкінці якого в ідеальному випадку буде остаточно прийняте обґрунтоване рішення, з цього виходить, що на шляху до цього ідеалу можна наштовхнутися на багато невідповідностей. На даному етапі може виникнути проблема невідповідності власного рівня розвитку та поставленого ідеалу. Однак слід шукати шляхи подолання даних проблем шляхом розробки власного професійного плану та визначення часових рамок його втілення. Компетентні у виборі професії старшокласники повинні усвідомлювати, що процес професійного самовизначення та прийняття обґрунтованого рішення про навчання у вищому навчальному закладі або професійне навчання є довготривалим процесом подолання проблем. Німецькі вчені Б. Дреєр та Б. Краке [3] пропонують за таких умов старшокласникам звернутися за порадою до профконсультанта і створити план виявлення недоліків із залученням для цього різних можливостей реалізації отриманих знань та умінь учня.

– *Управління стресовими ситуаціями.* На шляху до свідомого професійного самовизначення у старшокласників може виникнути невпевненість або негативні хвилювання. Учні повинні бути готовими до

непередбачуваних ситуацій у незнайомих місцях та з новими людьми, конкурувати з іншими за можливості набуття досвіду (наприклад, під час вибору місця проходження практики), стійко переживати розчарування (наприклад, після проходження практики за омріяною професією не виправдалися сподівання або перевірка інтересів та здібностей не підтвердила очікуваного).

Німецькі науковці Б. Ертельт, У. Мьоллер, Х. Шаде, Г. Зайдель стверджують, що компетентний у виборі професії старшокласник, який обізнаний у тому, як правильно обрати професію, активно реагує на труднощі, фокусується на проблемах, не вичікує, а вирішує їх, може сам себе заспокоїти, оскільки зважає на свої сильні сторони та сприймає проблему як тимчасове явище, не зосереджується лише на проблемах та знаходить позитивне у ситуації, сприймає невдачі як можливість отримати з цього життєвий досвід [5].

Проаналізований досвід застосування компетентнісного підходу до професійного самовизначення старшокласників у Німеччині, свідчить, що науковці та вчителі-практики в усьому світі намагаються знайти опору для компетентнісного підходу в трансформації традиційних освітніх орієнтирів, якими є уміння й навички різного рівня узагальненості. Однак відмінність від нинішніх підходів полягає в тому, що формування їх набуває більш системного характеру, а результати процесу є передбачуваними та чітко вимірюваними за допомогою спеціально розроблених критеріїв і показників для кожного ступеня навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bußhoff L. Berufswahl. Theorien und ihre Bedeutung für die Praxis der Berufsberatung / Ludger Bußhoff. – Stuttgart: Kohlhammer, 1989. – 148 s.
2. Dibbern H. Berufsorientierung im Unterricht / H. Dibbern // Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung. – Nurnberg, 1983. – 16. Jahrgang. – S. 437–449.
3. Dreer B. Können Lehrer Berufsorientierung? – Kompetenzen von Lehrpersonen im Bereich Berufsorientierung erfassen. / B. Dreer, B. Kracke. – 2013. – 10 s.
4. Driesel-Lange K. Berufs- und Studienorientierung. Erfolgreich zur Berufswahl. Ein Orientierungs- und Handlungsmodell für Thüringer Schulen / K. Driesel-Lange, E. Hany, B. Kracke, N. Schindler / Thüringen : Druckservice Albrecht Schirmer, 2010. – Nr. 165. – 40 s.
5. Ertelt B.-J. Ausbildungs- und Arbeitsmarktdaten im Beratungsgespräch / B.-J. Ertelt, U. Möller, H. J. Schade, G. Seidel. – Nürnberg. IAB Werkstattbericht. – 1997. – Nr. 10. – 51 s.
6. Graf D. Berufs- und Studienorientierung im P-Seminar der gymnasialen Oberstufe / D. Graf, I. Fuchs, A. Geist, F. Knol, E. Plank. – München : Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung, 2009. – 93 s.

7. Lent R. W. On conceptualizing and assessing social cognitive constructs in career research: A measurement guide / R. W. Lent, S. D. Brown // Journal of Career Assessment. – Ohio : SAGE Publications, 2006. – №14(1). – P. 12–35.
8. Muller C. Berufspädagogische Kompetenz und Professionalisierung. Die Professionalisierung des Ausbildungspersonals im Modellversuch "ProFunt". / C. Muller, T. Schroter. – 2011. – [Die elektronische Ressource]. – <http://www.bibb.de/de/60089.htm>
9. Reißig B. Hauptschüler auf dem Weg von der Schule in die Arbeitswelt / B. Reißig, N. Gaupp, T. Lex. – München, 2008. – 295 s.
10. Seeber S. Kompetenz, Kompetenzmodelle und Kompetenzentwicklung in der beruflichen Bildung / S. Seeber, R. Nickolaus, G. Pätzold, H. Reinisch, T. Tramm // Handbuch der Berufs- und Wirtschaftspädagogik. – Bad Heilbrunn / Obb., 2010. – S. 247–257.
11. Stolzenberger Ch. Das P-Seminar bayerischer Gymnasien als Schule für Studien- und Berufswahlkompetenz / Ch. Stolzenberger, T. Trefzger. – Berlin, 2012. – S. 658–660.